

Бикова Т.В.

НЕВІДОМИЙ МУСІЙ КОНОНЕНКО (З АРХІВНОЇ СПАДЩИНИ ПИСЬМЕННИКА)

Мусій Степанович Кононенко (1864–1922) належить до тих письменників, творчість яких значною мірою ще проторює собі шлях в українській літературі кінця XIX – початку XX століття.

Віднесений до “другорядних”, Мусій Кононенко був недооцінений по смерті літературознавчою критикою, яка зупинялася лише “на самих сонячних шляхах літератури” (І. Франко), ігнорувала творчість письменників “другого ешелону”. Таку позицію свого часу заперечив Іван Франко у статті “План викладів історії літератури руської. Спеціальні курси. Мотиви”, надаючи перевагу культурно-історичній школі, за законами якої дослідник “з подякою і піетизмом розбирає й скромні, й забуті писання дрібних талантів”, адже “все, що свідчить про духове життя, про духовий інтерес, вищий над буденні матеріальні клопоти і турботи життя, гідне уваги історика літератури”.

Роль дрібніших талантів не зводиться лише до основи у формуванні геніїв. Адже щоби всебічно збагнути об’єктивний стан літературного життя кінця XIX – початку XX століття, передати його динаміку, інтенсивність пошуків нових мистецьких форм, стильове і жанрове розмаїття, необхідно оцінити творчий внесок таких митців у духовну скарбницю вітчизняної культури.

Порівняно невеликий доробок українського поета, прозаїка, публіциста, літературного критика, фольклориста, педагога і громадського діяча Мусія Кононенка є тим своєрідним мистецьким явищем, на якому позначилася його співвіднесеність з періодом кінця XIX – початку XX століття, що відобразився в етиці, мистецтві і філософії. Поезія М.Кононенка цікава стильовою дифузиею власне літературних і “відфольклорних” мотивів, показова домінуванням філософсько-релігійних і патріотичних первнів.

Прозі письменника властиве зацікавлення іманентними рисами людської особистості, тонке відчуття суспільних настроїв, тенденцій культурного розвитку людства, які лише прокладають собі шлях до свідомості широкого загалу.

Заглиблення у внутрішній світ людини, психологічний аналіз, своєрідність художнього мислення письменника роблять його творчу спадщину в кращій її частині оригінальним явищем української літератури. На ретельне дослідження

заслугове форма писань М.Кононенка, у яких, незважаючи на окрему невиробленість стилю, простежуються поступальні системні зміни. Викликані процесами психологізації прози, ліризації письма, вони властиві насамперед жанрово-стильовій системі.

Основні твори письменника, як прозові, так і поетичні вже були надруковані наприкінці 90-х років ХХ століття. Проте чимала кількість його творів, статей, епістолярію залишається в архівах, які значно перевищують за обсягом кількість вже надрукованих творів.

Архівна спадщина Мусія Кононенка здебільшого зберігається у відділі рукописів Інституту літератури імені Тараса Шевченка, окремі згадки і матеріали знаходяться і в Історичному архіві України у м. Києві, Інституті рукописів Центральної національної наукової бібліотеки ім. акад. В. І. Вернадського НАН України, в Яготині, Львові, а також у бібліотеках Москви і Санкт-Петербурга.

До архівної спадщини письменника входять його поезії, здебільшого датовані 1883–1908 рр. (окремі з них об'єднані у невеличкі зошити, декілька разів переписані, що говорить про намір їх надрукувати), прозові твори, датовані початком ХХ століття, окремі драматичні сценки, публіцистичні статті, чимала кількість листів.

Передусім зацікавлюють архівні нариси Мусія Кононенка своєю проблематикою, оригінальністю трактування образів і стилем написання. Ці нариси, або “начерки” об'єднані в цикл “Значні люди на селі”.

Мусій Кононенко дотримувався при написанні тих жанрових ознак, які під його пером оформлено як “художньо-публіцистичний жанр, в основі якого лежить образне, типове відтворення реальних фактів, подій, пригод, людських характерів, взятих безпосередньо з життя” [1, С. 65]. Кожен із них – це фактично “моментальна студія” долі героя. Письменник звертає увагу на різні факти суспільного життя, різні прошарки суспільства. Перед очима читача постають і селяни, які не мають змоги придбати собі землі (“Лебедюк”), і заможні господарі (“Гриць”), і підприємці-початківці (“Перезлюк”), і керівники товариств (“Семен Митрофанович”) тощо.

Мусій Кононенко широко використовував художні подробиці та деталі у зображенні своїх героїв, органічно поєднав їх, як це буває у реальному житті. Тобто письменник у творах показав історію сучасного йому суспільства у різноманітних його проявах, явищах, фактах із життя індивідуума. Кожен окремий нарис – це деталізована історія життя окремого персонажа, прототипом якого виступає інколи реальна особа. Нариси об'єднані у своєрідний цикл. Їх циклічність обґрунтована тезою, “що естетична цілісність дійсності може бути передана не інтенсивною цілісністю одного твору, а їх ансамблем, сукупністю, такою структурою, яка відтінювала б самодостатні рамки одного тексту іншими, розширювала його семантичне поле” [2, С. 18].

Історії життя кожного героя нарисів, становлять історію українського села початку ХХ століття, яке в процесі капіталізації суспільства зазнало значних соціально-економічних впливів. Автор показав у нарисах зміни, які відбулися у житті

героїв (наприклад фактографія характеру Гриця із нарису “Гриць”: “Од природи він був людиною розумною, тільки увесь його розум ішов по одній стежці матеріально-практичного життя і в цьому напрямі він і не знав і не хотів знати ніяких припинок і першкод. “Ціль виправдовує засоби” було його практичною девізою на кожному кроці його діяльності” [3, 16 арк. зв.]. Життя кінця XIX – початку XX століття актуалізувало цей “неомакіявеллістський” тип.

У центрі зображення нарисів письменника – реальна подія чи людина. Так, у одному з творів (“Лебедюк”) автор зазначав: “Вважаю за свій обов’язок прохати його не гніваться, що пишучи про його, я не одминив ні його ім’я, ні прізвища. Рад би зробити це, але, одминивши його наймення у мене нічого не вийде!” [3, 29 арк.]. Тож, ці нариси засновані на ідеї художнього відтворення життя у міметичних “формах самого життя”. Автор не акцентував уваги на розкритті якоїсь проблеми у кожному нарисі, зосереджуючись більше на виявленні світу простої людини. Виступаючи як розповідач, письменник одночасно досліджував становлення своїх героїв, надавав їм пряму характеристику. Назви нарисів визначають їхню основну тематику – показ конкретної людини у звичайній для неї ситуації. Найчастіше письменник виступає в ролі свідка (“Перезлюк”), безпосереднього спостерігача (“Дудка”, “Гриць”) чи учасника (“Лебедюк”) зображуваних подій.

Композиційно нариси мають подібну структуру: на початку відбувається знайомство читача із персонажем. Письменник акцентує увагу на його зовнішності, внутрішніх якостях (“Дем’ян Дудка ніколи ні з ким не сварився, не сперечався, нікому не робив ні доброго, ні злого...” [3, 12 арк.]; “Говорив він ясно, виразно, з повсякчасною усмішкою на губах, але ж і голос його, здавалось, був не весь, або випускався в далеко меншу дудочку, ніж би йому слід, одно слово, голос був так само стиснутий, як і його піскучий сміх” [3, 16 арк.]. Поступово увага читача переключається на характеристику діяльності персонажа, який є незвичайною людиною у сільському середовищі, на опосередковану оцінку його діяльності. Водночас письменник і сам вивчає характер свого персонажа, особливо його підприємницькі можливості (“Перезлюк”, “Семен Митрофанович”, “Гриць”), прагне переконати читача міркуваннями людей, які живуть і працюють поруч із цією дійовою особою: “І пани, і мужики посміювались над своїм председателем, а тим часом він так приступив і так допик усіх селян і околишніх панів, що всі мусили купувати в крамниці споживчого товариства, і діла крамниці пішли так добре, що Кирпатенко ось вже сьомий рік сидить за председателя і всі ним дуже задоволені” [3, 11 арк. зв.]. Всі ці ознаки й зумовлюють публіцистичний характер нарису.

У малій прозі Мусія Кононенка широко представлені ті ознаки, які становлять невід’ємні аксесуари натуралістичного твору: “об’єктивне безпристрасне змалювання дійсності” (М. Ткачук), “документованість”, “відтворення життя в повсякденно-побутовій правдоподібності” (Д.Наливайко) [4, С. 120]. До всього, про що писав, автор підходив, дотримуючись єдиного естетичного кодексу – життя.

“Пошук суворої та голої правди буття став своєрідним ключем епохи... і однозвучним відгомонам відбився в свідомості всіх визначних тогочасних мистців” [5, С. 36]. Проте інколи Мусій Кононенко не дотримувався типових жанрових ознак нарису. У твори включаються просторі діалоги персонажів (розмова Дудки з паном (“Дудка”), бесіда автора з селянами (“Лебедюк”), роздуми і міркування героїв (“Семен Митрофанович”), що наближує нарис до оповідання. Своєрідність нарисів Мусія Кононенка виявляється і в самому способі типізації в них життєвих явищ, поведінки людини. Роздуми героїв пройняті аналітичною думкою письменника, прагненням пізнати соціально-історичну природу індивідуального характеру, способи суб’єктивного сприйняття світу і процес формування морально-психологічної свідомості людини. Це суто авторський вимисел, який водночас дає можливість уникнути аж занадто протоколярного достовірного підходу у творенні художньої реальності, однак не позбавляє сюжет життєвої достовірності.

Отже, нариси Мусія Кононенка характеризуються деякою жанровою дифузією: взаємопроникненням різних жанрових і стилістичних ознак у одному творі. Це – одна з типових, прикметних рис його художнього стилю.

Художня своєрідність аналізованих нарисів Мусія Кононенка виявляється у образному характеротворенні, у показі селян, які прагнуть змінити своє теперішнє життя на краще. Виходячи з проблематики нарисів і оповідань початку ХХ століття, можна виокреслити цікаву мистецьку позицію письменника, який, як і інші митці-просвітники, був переконаний у тому, що індивід, який забуває про високу духовні принципи, приречений на загибель. Він-бо не зможе знайти істини, щастя ані в розкошах, ані у владі, бо духовні цінності криються у вдосконаленні самої людини та її душі. Це є свідченням дотримання письменника також тенденцій просвітницького реалізму. Віра у силу духу – це не тільки лейтмотив ідейних засад Мусія Кононенка, а також і його практичної діяльності: пробудження духовності особи – це важливе творче завдання.

Використана література:

1. Білецький Ф.М. Оповідання. Новела. Нарис. – К.: Дніпро, 1966. – 90 с.
2. Ткачук М. Концепт натуралізму і художні шукання в “Бориславських оповіданнях” І. Франка. Навч. посібник. – Тернопіль, 1997. – 66 с.
3. Кононенко М. Значні люди на селі. Нариси // Відділ рукописів Інституту літератури ім. Тараса Шевченка НАН України. – Ф. 44, од. зб. № 90. – 36 арк.
4. Наливайко Д. Проблема натуралізму в українській літературі // Літературознавство: матеріали III Конгресу Міжнародної асоціації українців (Харків, 26-29 серпня 1996 р.). – К.: Обереги, 1996. – С. 118-130.
5. Черненко О. Михайло Коцюбинський. Образ людини в творчості письменника. – Мюнхен, 1977. – 143 с.